

13. Bouriaud O. Dendrochronological reconstruction of forest disturbance history, comparison and parametrization of methods for Carpathian Mountains / O. Bouriaud, I. Popa // *Analete ICAS*. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.autobox.com/pdfs/bouriaud.pdf>. *Analete* – 2007.

14. Grissino Mayer Henri D. Evaluating accuracy: a manual and tutorial for the computer program COFECHA / Henri D Grissino Mayer // *Tree-ring research*. – 2001. – Vol. 57(2). – Pp. 205-221.

15. Holmes, R.L. 1994. Dendrochronology program library user's manual. Laboratory of Tree Ring Research / R.L. Holmes. – Tucson : University of Arizona. – Pp. 235-238.

Коваль И.М. Реакция радиального прироста сосны обыкновенной на изменения климата и рекреационную нагрузку в лесостепной зоне Украины

Дендрохронологическими методами исследована реакция средневозрастных сосновых насаждений с разным уровнем рекреационной дигрессии к изменениям климата в лесостепной зоне Украины. Установлено, что особенно быстро повышалась температура в течение холодного периода, что привело к уменьшению тренда радиального прироста сосны в результате нарушения зимнего покоя деревьев в 1999-2008 гг. В то же время осадки меньшей мерой начали ограничивать формирование годовых колец сосны обыкновенной.

Ключевые слова: дендрохронологические методы, сосновые насаждения, рекреационная дигрессия, изменения климата, лесостепная зона.

Koval I.M. Response of pine radial growth to change of climate and recreational load in forest-steppe of Ukraine

Response of middle-aged pine stands with different level of recreational digression to change of climate in forest-steppe zone of Ukraine. It is set that especially quickly temperatures rose during a cold period, that resulted in diminishing of trend of radial increase of pine-tree as a result of breach of winter peace of trees in 1999-2008 At the same time fallouts the less measure began to limit to forming of annual rings of pine-tree usual.

Keywords: dendrochronological methods, pine stands, recreational digression, change of climate, forest-steppe zone.

УДК 332.72

Аспір. Ю.А. Семеряк – Львівська КА

ЗЕМЕЛЬНИЙ ФОНД УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

Визначено роль земельно-ресурсного потенціалу України в системі економічних відносин. Проаналізовано вплив структури сільськогосподарських угідь на якість харчування населення. Виділено основні проблеми ефективності землекористування та окреслено шляхи їх вирішення. Встановлено, що для забезпечення економічної оптимізації треба передбачити штрафні санкції за неефективне користування землею, а особам, які здійснюють землеохоронні заходи – встановити податкові, кредитні та інші пільги.

Ключові слова: земля, земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, розораність сільськогосподарських угідь, забезпеченість земельними ресурсами, якість харчування населення, ерозія ґрунтів, деградація.

Постановка проблеми. Природно-ресурсний потенціал України представлений широким спектром земельних, водних та біологічних ресурсів, пріоритетне значення серед яких має земля, що є основним засобом сільськогосподарського виробництва. Сприятливий клімат і родючі землі – основа продовольчої безпеки та нарощування експортного потенціалу нашої держави. Однак наявність умов ще не дає гарантій високого рівня розвитку продуктивних сил. Протягом останніх років розвиток аграрного сектору еко-

номіки відбувався на основі максимального залучення до виробництва земельних угідь, що призвело до катастрофічного їх виснаження. Тому питання ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу України набуває особливої актуальності й потребує глибоких наукових досліджень.

Питанню ефективності землекористування в останні роки присвячено чимало наукових праць. Над його вирішенням працюють В. Галушко [3], Ю. Білик [3], А. Даниленко [3], А. Третяк [5], А. Юрченко [6], М. Ступень [8], М. Калінчик [9], М. Федоров [11], Д. Бамбідра [12] та ін. Однак безліч аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого опрацювання.

Методика досліджень. Метою роботи є здійснення аналізу стану та структури земельних ресурсів України та окреслення шляхів підвищення ефективності їх використання.

Результати дослідження. Україна – одна із найбільших країн Європи. Її земельний фонд становить 60,35 млн га [1], що становить 5,7 % території Європи та 0,5 % площі земної кулі. Земельні ресурси України характеризуються високим біопродуктивним потенціалом, в структурі якого переважають родючі ґрунти чорноземного типу – 60,2 % від площі орних земель [2, с. 24], що становить близько 7 % світових запасів [3, с. 35]. Країна має унікальні можливості завоювати гідне місце на світових продовольчих ринках завдяки поставкам екологічно чистої продукції, оскільки володіє близько 8 млн га відносно чистих земель [4, с. 46]. За підрахунками експертів, за раціональної структури землекористування та відповідного наукового і ресурсного забезпечення, вона здатна забезпечити продуктами харчування від 140 до 180 млн осіб на рік [5, с. 60; 6, с. 75; 3, с. 37]. Та, незважаючи на те, що сільське господарство є однією з найважливіших сфер матеріального виробництва України, вона не в змозі забезпечити навіть власних потреб у продовольстві. Урожайність основних видів сільськогосподарських культур у нашій державі у 2, а то й в 4 рази нижча, ніж у європейських країнах, земельно-ресурсний потенціал яких поступається нашому. Виробництво валової продукції сільськогосподарства в Україні в розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь становить 270 євро, тоді як у європейських країнах – понад 2 тис. євро, що свідчить про низьку культуру вітчизняного землеробства.

Використання земель в Україні визначається тенденціями, що склалися за радянських часів і полягали у прагненні до нарощування виробництва за рахунок збільшення частки ріллі. Це призвело до високого ступеня розораності земель. Станом на 1 січня 1990 р., було розорано 80 % сільськогосподарських угідь. Навіть із зниженням за останні роки цей показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу. Станом на 1 січня 2010 р., питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь України становила 78 %, тоді як в Англії, Франції, Німеччині – 28-32 %, у США – 15,8, у Канаді – 4,6, у Росії – 7,6. У середньому в ЄС розораність сільськогосподарських угідь становить 25,6 %, а у високорозвинених країнах світу загалом – 11,8 %. За площею ріллі на душу населення Україна втричі перевищує середньоєвропейський показник [7, с. 159]. Показник забезпеченості земельними ресурсами у нашій державі становить 0,70 га на одну особу, в Європі – 0,25.

В Україні – державі, в якій на душу населення припадає у декілька разів більше ріллі, ніж у європейських країнах – проблема малоземелля відчувається набагато гостріше. Фактичне споживання на душу населення основних продуктів харчування (м'яса, яєць, овочів, фруктів) нижче від норми. Результати наукових досліджень [8, 9] свідчать про тісний взаємозв'язок між якістю харчування і структурою сільськогосподарських угідь. Аналіз структури землекористування в розвинених країнах та в Україні, який здійснили М.В. Калінчик і В.С. Шовкалюк, показав тісну взаємозалежність між вмістом тваринного білка у продуктах харчування та сільськогосподарською розораністю. У країнах із низьким рівнем розораності сільськогосподарських угідь (до 30-50 %) в денний раціон харчування населення входило 63-67 % тваринних білків. У країнах із середнім рівнем розораності (50-80 %) населення споживало 45-60 % тваринних білків. В Україні частка тваринних білків у денному раціоні споживання становила лише 35,8 %. Таким чином, М.В. Калінчик та В.С. Шовкалюк зробили висновок, що "зростання в харчових продуктах тваринного білка безпосередньо залежить від ступеня розораності сільськогосподарських угідь та площ пасовищ" [9, с. 21].

Спробуємо спростувати або підтвердити цей висновок шляхом визначення рівня споживання населенням продуктів тваринного походження в областях з високим і низьким ступенем розораності сільськогосподарських угідь (табл.).

Табл. Вплив сільськогосподарських угідь на рівень споживання населенням продуктів тваринного походження

№ з/п	Показник	Області з високим рівнем розораності сільськогосподарських угідь			Області з низьким рівнем розораності сільськогосподарських угідь		
		Чернівецька	Тернопільська	Одеська	Волинська	Закарпатська	Львівська
1.	Рівень розораності сільськогосподарських угідь, %	70,8	81,4	79,8	64,2	44,2	62,9
2.	Спожито в розрахунку на одного жителя, кг:						
	- молоко	249,7	248,8	192,0	247,8	242,3	218,2
	- м'ясо	42,0	42,7	40,6	48,4	45,7	45,4
3.	У середньому по групі областей, кг:						
	- молоко	230,2			236,1		
	- м'ясо	41,8			46,5		

Дані табл. свідчать, що в областях з високим рівнем розораності сільськогосподарських угідь рівень споживання молока на одну особу за рік на 34 % нижчий від встановленої фізіологічної норми (норма 353,3 кг), м'яса – на 8 % (норма 45,4 кг), тоді як в областях з низькою розораністю рівень споживання м'яса на 2 % перевищує встановлену норму, а молока – на 2,6 % вищий, ніж в областях з високим рівнем розораності. Отже, висновки, зроблені М.В. Калінчиком та В.С. Шовкалюком, підтвердилися.

Таким чином, головною проблемою у сфері земельних ресурсів і землекористування в Україні є неефективний розподіл наявного земельного фон-

ду за цільовим призначенням. Дисбаланс між площами окремих категорій земель зумовлює надмірне антропогенне та техногенне навантаження на землю, що призводить до порушення якісного та екологічного стану ґрунтів. Аналіз екологічної стабільності землекористування, який виконали А.М. Третяк і Д.І. Бамбідра шляхом розрахунку коефіцієнта екологічної стабільності, показав, що Україна є стабільно нестійкою (коефіцієнт екологічної стабільності менший ніж 0,33). За екологічного стабільно-нестійкого землекористування він змінюється у межах 0,34-0,35, за середньостабільного – 0,51-0,66, за стабільного – більше 0,67) [5, с. 60].

Особливої актуальності на сучасному етапі набула проблема зниження ефективності використання продуктивних земель, про що свідчать такі факти:

- якщо в 1997 р. засівали 97 % орних земель, то в 2005 р. – лише 80,2 %;
- починаючи з 2003 р., не обробляється більше 10 % орних земель;
- на відносно стабільних площах значної частини ріллі (46,2 %) висівають зернові та зернобобові культури, необґрунтовано зростають посівні площі сояшника, що виснажує ґрунти, приводить до їх деградації [6, с. 77-78];
- значні площі займають просапні культури, які за недотримання умов контурно-меліоративної організації території, спричиняють розвиток ерозійних процесів;
- близько 1,5 млн га сільськогосподарських земель безпідставно змінили своє цільове призначення тощо.

Разом усі ці проблеми призвели до катастрофічного зниження родючості ґрунтів, що створює загрозу продовольчій та екологічній безпеці держави. Головною причиною, що дестабілізує екологічну ситуацію, є водна і вітрова ерозія та деградація. Щорічно згубної дії ерозії зазнає близько 36 % земель, деградації – до 60 % чорноземів [10]. Однією з основних причин втрати продуктивності ґрунтів є змив гумусу та незбалансоване внесення органічних і мінеральних добрив. За даними Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН, за останні роки внесення органіки скоротилося майже у 20 разів, мінеральних добрив – у 5 [11, с. 11]. Особливо відчутним є дефіцит фосфору, якого вноситься майже в десять разів нижче від потреби [12, с. 47].

Вирішення перелічених проблем, на наш погляд, можливе лише за умови удосконалення системи державного регулювання земельних відносин. З цією метою на державному рівні необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на зниження розораності сільськогосподарських угідь, розроблення економіко-екологічного механізму землекористування. Для досягнення екологічної оптимізації потрібно вивести з інтенсивного обробітку непридатні для сільськогосподарського використання землі, запровадити нормативи і стандарти землекористування, розробити регіональні програми підвищення родючості ґрунтів та контролювати їх виконання. Для забезпечення економічної оптимізації треба передбачити штрафні санкції за неефективне користування землею, а особам, які здійснюють землеохоронні заходи – встановити податкові, кредитні та інші пільги.

Висновки. Україна – одна з найбільших країн Європи, яка наділена надзвичайно потужним земельно-ресурсним потенціалом, однак ефективність сільськогосподарського виробництва у нашій державі є значно нижчою, ніж у розвинених країнах світу. Головна причина цього полягає у низькій культурі землекористування. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умо-

ви удосконалення системи державного регулювання земельних відносин. З цією метою на державному рівні необхідно вжити комплекс заходів, спрямованих на зниження розораності сільськогосподарських угідь, розроблення економіко-екологічного механізму землекористування.

Література

1. **Оперативні дані** Державного комітету України із земельних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.komitet.ua/ru/node/295>
2. **Хвесик М.А.** Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М.А. Хвесик // Економіка АПК, 2009. – № 3. – С. 24-29.
3. **Галушко В.П.** Формування ринку землі в Україні / В.П. Галушко, Ю.Д. Білик, А.С. Даниленко. – К. : Вид-во "Урожай", 2006. – 277 с.
4. **Кириленко І.Г.** Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення / І.Г. Кириленко // Економіка АПК, 2009. – № 3. – С. 44-46.
5. **Третяк А.М.** Земельні ресурси України та їх використання / А.М. Третяк, Д.І. Бамбідра. – К. : ТОВ "ЦЗРУ", 2003. – 143 с.
6. **Юрченко А.** Стан земельної політики в Україні / А. Юрченко // Державна земельна політика в Україні : матер. круглого столу "Стан і стратегія сучасної земельної політики в Україні" 21 травня 2009 року. – К. : Вид-во "Либідь", 2009. – С. 75-85.
7. **Заблоцький Б.Ф.** Розміщення продуктивних сил України : Національна макроекономіка : навч. посібн. / Б.Ф. Заблоцький. – К. : Академ-видав, 2003. – 368 с.
8. **Ступень М.Г.** Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч. посібн. / М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, О.Я. Микула. – Вид. 2-ге, [стер.]. – Львів : Вид-во "Новий Світ-2000", 2006. – 336 с.
9. **Калінчик М.В.** Рівень споживання продуктів харчування як основа розробки стратегії розвитку АПК / М.В. Калінчик, В.С. Шовкалюк // Економіка АПК, 2001. – № 3. – С. 20-25.
10. **Державна земельна політика в Україні** // Державна земельна політика в Україні : матер. круглого столу "Стан і стратегія сучасної земельної політики в Україні" 21 травня 2009 року. – К. : Вид-во "Проба-П", 2009. – С. 9.
11. **Федоров М.М.** Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М.М. Федоров // Економіка АПК, 2009. – № 3. – С. 4-18.
12. **Бамбідра Д.** Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на екологічних засадах / Д. Бамбідра, В. Слінчук // Землевпорядний вісник, 2006. – № 1. – С. 46-48.

Семеряк Ю.А. Земельный фонд Украины и его использование

Определена роль земельно-ресурсного потенциала Украины в системе экономических отношений. Проанализировано влияние структуры сельскохозяйственных угодий на качество питания населения. Выделены основные проблемы эффективности землепользования и очерчены пути их решения. Установлено, что для обеспечения экономической оптимизации нужно предусмотреть штрафную санкцию за неэффективное пользование землей, а лицам, которые осуществляют землеохоронні мероприятия, – установить налоговую, кредитную и другую льготу.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, сельскохозяйственные угодья, распаханность сельскохозяйственных угодий, обеспеченность земельными ресурсами, качество питания населения, эрозия почв, деградация.

Semeryak Yu.A. Landed fund of Ukraine and his use

Certainly role of earth resource potential of Ukraine in the system of economic relations. Influence of structure of agricultural lands is analysed on quality of feed of population. The basic problems of efficiency of land-tenure and outlined ways of their decision are selected. It is set that for providing of economic optimization it is needed to foresee penalty approvals for the uneffective use earth, and to the persons which carry out землеохоронні measures – to set tax, credit and other deductions.

Keywords: earth, landed resources, agricultural lands, cultivations of agricultural lands, material well-being, quality of feed of population, erosion of soils, degradation, the landed resources.